

ӘОЖ 338.488.2:640.41

**COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН
ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ ӘСЕРІ**

Патшахан Альбина Батуханқызы

alba.bini@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Туристтік қызметті ұйымдастыру мамандығының
3-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Омарова Айғаным Сапарқызы

4110

Туризм секторы қазіргі уақытта Covid-2019 басталуынан ең көп зардап шеккендердің бірі болып табылады, ол туристік сапарлардың ұсынысына да, сұранысына да әсер етеді. Әлемдік экономиканың, геосаяси, әлеуметтік шиеленістің әлсіреуіне байланысты жағдай күрделене түсуде. Аурудың өршу кезінде бүкіл әлемде Covid-19 инфекцияларының саны 4,02 миллионнан асты, ал өлім саны 279 000-нан асты (10 жылдың 2020 мамырында) және жұмыссыздық деңгейі көптеген елдерде күрт өсті, бұл пандемияның экономикаға ауыр әсерін көрсетті. Болашақ пандемиялардың болашағын ескере отырып, жаһандық экономикалық құндылық тізбегін және пандемияның пайда болуындағы туризмнің тасымалдаушы және құрбан ретіндегі ерекше рөлін қайта қарастыруға негіз бар.

Жаһандық пандемия авиация саласын тоқтатты, қонақ үйлер жабылды және туризм индустриясына көптеген жолдарымен әсер етті. Алайда саяхат пен туризм вирустың жаһандық проблемаға айналуына мүмкіндік берді. Вирустың тез таралуына ықпал еткен туризмнің әртүрлі формалары да байланысты екенін ұмытпаған жөн. Туристік сала - бұл экономиканың секторы, ол өз қызметтерінің икемділігіне байланысты осы құлдырауға ерекше әсер етті. Бір рет өндірілген, бірақ сатылмаған қызметтер мәңгіге жоғалды. Сатылмаған қонақ үй бөлмелері мен мейрамханадағы үстелдер. Көптеген қонақ үйлер мен мейрамханалар, сондай-ақ басқа туристік кәсіпорындар сияқты, бұл саладағы экономикалық әсер экзистенциалды түрде қауіпті болып көрінеді. Туризм нарығын зерттеуге арналған ғылыми еңбектерде пандемияның туризм нарығына әсерін талдайтын зерттеулер көп емес. Ф.Брукле өз жұмысында пандемия мен саяхаттың өзара әрекеттесуі денсаулық қауіпсіздігі мен жаһандық өзгерістерді түсіну үшін маңызды екенін атап өтті [1].

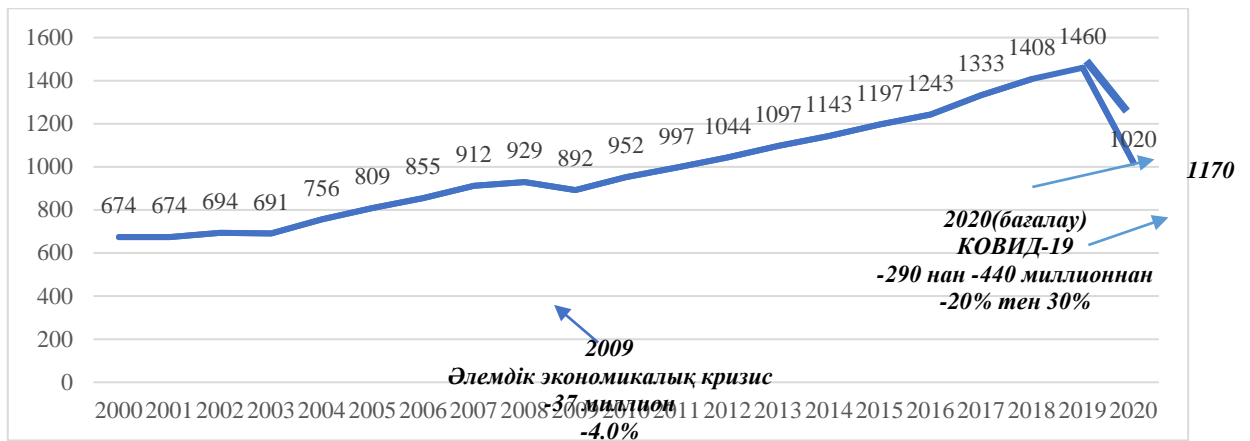
Туризм саласындағы зерттеулер жаһандық климаттың өзгеруінің ықтимал жүйелік салдарын кем дегенде жеңілдетіліп жүзеге асырғанымен, пандемияның жүйелік салдарын бірдей тану болған жоқ, өйткені зерттеулер жүйелік деңгей мен қауіпсіздік деңгейіне емес, жекелеген елдердің әсеріне назар аударуға бағытталған.

Бұл жұмыстың мақсаты covid - 2019 пандемиясының туризм саласының жай-күйі мен дамуына әсерін түсіну болып табылады. Әлемдік туризмге дағдарыстар бірнеше рет әсер етті. 2000 жылдан бастап 2015 жылға дейінгі кезеңде негізгі жойқын оқиғалар ,террористік актілер, SARS өршуі (2003 жыл), геосаяси тұрақсыздық, 2008-2009 жылдары орын алған жаһандық экономикалық дағдарыс және 2015 жылғы Таяу Шығыстағы «респиратор синдромы» (MERS) болып табылады. Олардың ешқайсысы туризмнің әлемдік дамуының ұзақ мерзімді төмендеуіне әкелген жоқ, ал кейбіреулері тіпті байқалмайды (суретті қараңыз. 1), тек атипті пневмониямен (-0,4%) және адам санының қысқаруына әкелген жаһандық экономикалық дағдарыс (-4,0%) байланысты. Бұл жүйе ретінде туризм сыртқы күйзелістерге төзімді деп болжайды. Сонымен бірге, covid-19 пандемиясынан кейін әсер ету және қалпына келтіру бұрын-соңды болмағандай болады деп айтуға болады.

Дүниежүзілік туристік ұйым (ДСҰ) пандемияның әсерін бастапқы бағалау үшін 2003 жылғы SARS сценарийін ғаламдық саяхаттар мен қазіргі сәтсіздіктердің мөлшері мен динамикасын, covid-2019 географиялық таралуын және оның ықтимал экономикалық әсерін ескере отырып қолданады (сурет 1-4).

Бүгінгі таңда ДСҰ бағалауы бойынша 2020 жылы әлемдегі халықаралық туристер саны 2020 жылғы қаңтардың басында 3% - дан 4% - ға дейін болжанатын өсіммен салыстырғанда 20-30% - ға төмендеді.

Бұл халықаралық келушілердің шығындарынан (халықаралық туризмнен түсетін түсімдер) 30-50 миллиардтай доллар аралығында шығынға әкелді.

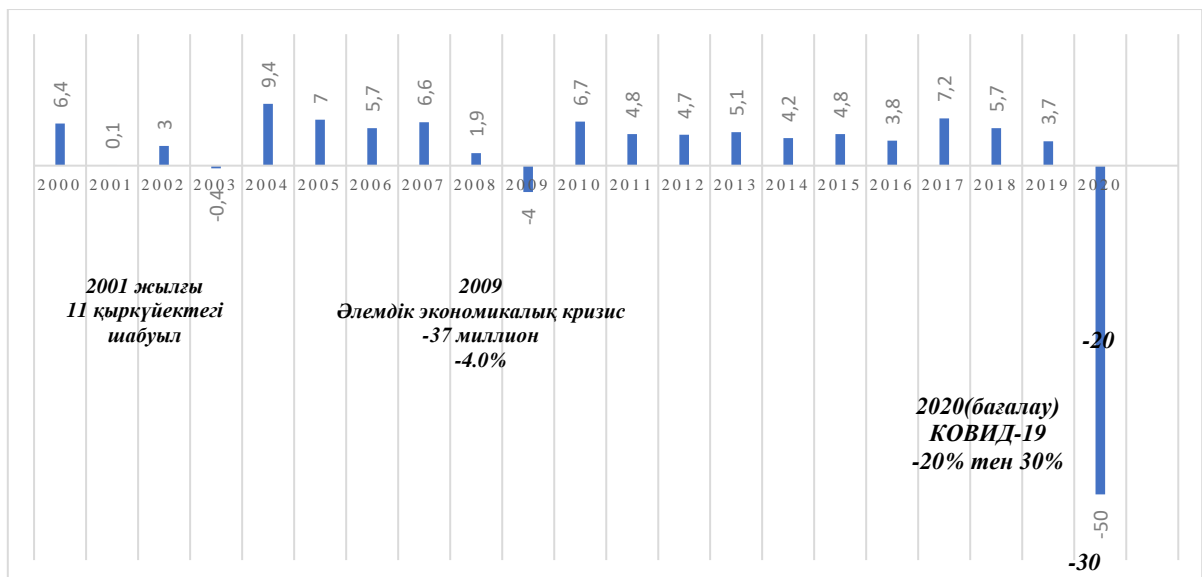

Ескерту - Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері бойынша жасалған (URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid19>) [2]

Сурет 1. 2020-халықаралық туристер саны, әлем (миллион адам.)

Туристік салада жұмыс істейтін 50 миллионға жуық адам коронавирусқа байланысты жұмысынан айрылуы мүмкін. Туризмнен түсетін кірістер ЖІӨ-нің едәуір бөлігін құрайтын Азия елдері ең көп зардап шегеді. Олар: Гонконг, Макао, Таиланд, Камбоджа, Филиппиндер, сондай-ақ Еуропа елдерінен Италия, Испания, Франция және т. б.

Италия туризм қауымдастығының (Confturismo) мәліметтері бойынша, Италия қазірдің өзінде 30 миллион туристтен айырылды — бұл тек наурыздан мамырға дейінгі кезеңге қатысты. Елдегі маусым дәстүрлі түрде Еуропалық Пасха мерекелерінен басталады. Туристік сала Италияда 4,2 млн-нан астам жұмыс орнын және елдің ЖІӨ-дегі 12-13% үлесін құрады. 2019 жылы 216 млн турист қабылдады. Көктемгі-жазғы кезең Италиядағы туристік табыстың шыңы болып табылады. Алайда, көптеген қонақ үйлер күзгі қоныстану кезінде аннуляциялар көп болады.

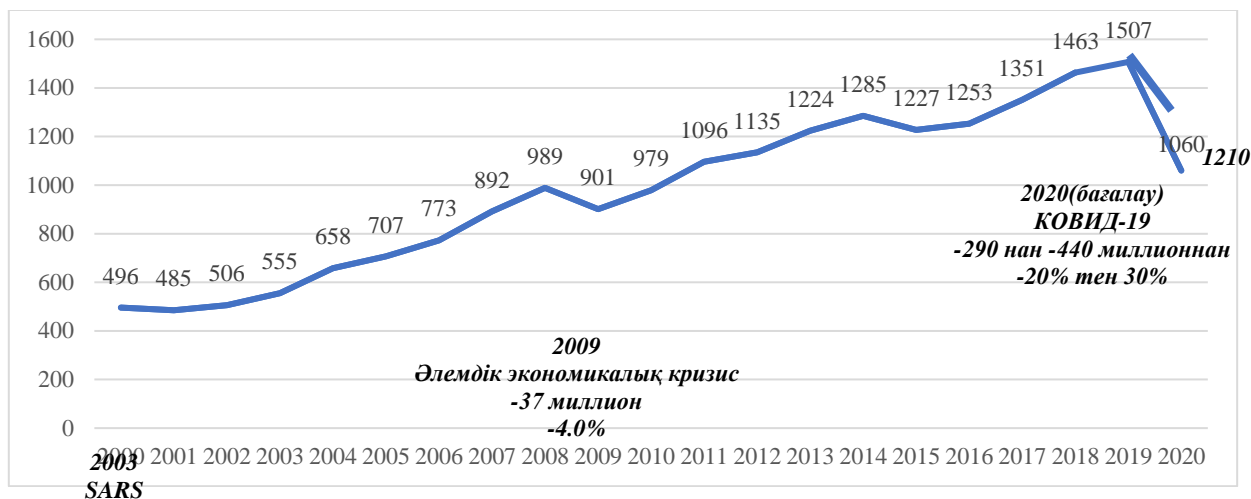

Ескерту - Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері бойынша жасалған (URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid19>) [2]

Сурет 2. 2020 жылға арналған халықаралық туристер саны, әлемнің өзгеруі (%)

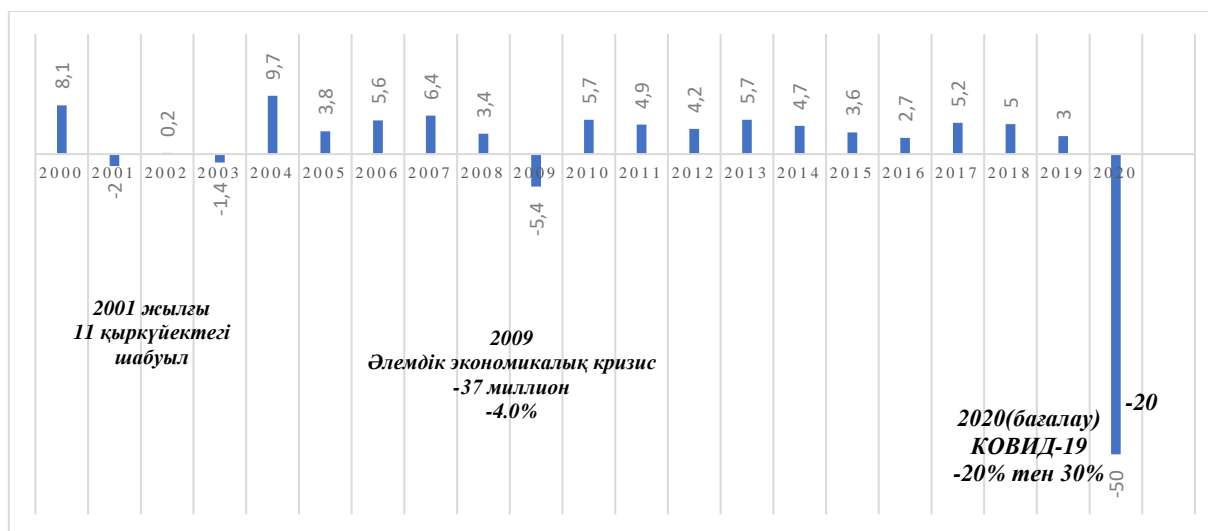
Осы күндері Италия үкіметі Италияның 2020 жылдың соңына дейін жабылатынын мәлімдеді. Confturismo бағалауы бойынша шығындардың жалпы сомасы 200 миллиард еуродан асады. Сонымен бірге, туризм министрі Лоренца Бонаккорсидің айтуынша, елге туризм саласында болған жерге оралу үшін кем дегенде бірнеше жыл қажет болады.

Бұл шағын бизнестің өмір сүруі үшін қиын болжам. Қазіргі уақытта Үкімет туризммен өмір сүретіндердің ауыртпалығын жеңілдететін ынталандыру бағдарламалары бойынша жұмыс істеуде. Әр түрлі төлемдер мен салықтар келесі бірнеше айларға ауыстырылды. Алайда, кәсіпорындардың жабылуымен және нөлдік табыспен кейін салық төлеуге кәсіпкерлерде мүмкіндік болмайды. Мемлекеттік қолдау жеткіліксіз болуы мүмкін. Испанияда алдын-ала бағалау бойынша, пандемия аяқталғаннан кейін қонақ үйлердің 25% - ы ашылмайды.

Ескерту - Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері бойынша жасалған (URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid19>) [2]

Сурет 3. 2020-халықаралық туризмнен түсетін түсімдер, ИДМ (млрд.)

Ескерту - Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері бойынша жасалған (URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid19>). -30

Сурет 4. 2020-халықаралық туризмнен түсетін түсімдер, ИДМ (нақты өзгеріс, %) [2]

Пандемияның аяқталу уақыты туралы ең оптимистік болжам бойынша-бұл 2020 жылдың күзі, ең пессимистік болжам бойынша — 2021 жылдың күзі. АҚШ

эпидемиологиялық қызметі пандемияның 2020 жылдың аяғында аяқталғанын болжайды және АҚШ азаматтарына 2021 жылдың екінші жартысынан бұрын шетелдік туристік сапарларын жоспарлауға кеңес бермейді. Бұл пікірмен Джон Хобкинс институтының мамандары келіседі [3].

Елдер ішінде вирус қонақжайлылық тізбегінің барлық бөліктеріне тікелей әсер етті. Тоқтатылған іс-шаралардың, жабық жерлерде орналасқан көрнекі орындардың жабылуы әз-азық-түлік және кір жуу қызметтері сияқты жеткізу тізбегінің басқа бөліктерінде бірден сезіле бастады. Мейрамханалар да жабылуы керек еді, дегенмен кейбір елдерде алып кету/жеткізу сатылымына көшу кейбіреулердің жұмысын жалғастыруға мүмкіндік берді. Содан кейін жұмыстан босату және банкроттық туралы хабарламалар пайда болды: Британдық FlyBe Авиакомпаниясы 5 жылдың 2020 наурызында банкроттық туралы жариялады (Business Insider, 2020).

Ірі авиакомпаниялар, соның ішінде Скандинавтік авиакомпаниялар (17 Наурыз 2020 ж.), Singapore Airlines (27 Наурыз 2020 ж.) және Virgin (30 Наурыз 2020 ж.), Орал авиакомпанияларының банкроттыққа ұшырау қаупі (8 мамыр 2020 ж.), сондай - ақ туроператорлар, оның ішінде неміс TUI (27 Наурыз 2020 ж.) штатта ондаған миллиард АҚШ долларын сұрады, ресейлік туроператорлар қаржылық кепілдіктерді ұзартуда қиындықтарға тап болды.

Ресейдің туроператорлар қауымдастығының мәлімдемесіне сәйкес, 2020 жылдың ақпан айында ел 45 мың қытай саяхатшыларын қабылдап, осы келулерден 45 миллион доллар табады деп үміттенген, олар наурыз айында да осындай сомаға есептелген. Туроператорлардың жойылған турлардан шығыны келесі бағыттар бойынша қамтыды: Қытай, Италия, Испания, Оңтүстік Корея, Үндістан, Тайланд алдын-ала бағалау бойынша шамамен 4,3 миллиард рубльді құрады. ФМБА басшысының айтуынша, аурудың төмендеуі коронавирусты жұқтырғандар санының өсу процесі сияқты көп уақытты алады. Егер болжам ақталса, онда әлеуметтік және экономикалық процестерді жаңа қалыпты жағдайда қалпына келтіру оптимистік сценарий бойынша жаздың ортасына, пессимистік сценарий бойынша қыркүйекте оралады. Мүмкін, содан кейін Ресейде туристік сапарлар тек мемлекет ішінде болуы мүмкін болады. Бұл сонымен қатар ресейлік курорттардың жоғары дайындық кезеңінен бастап бұғатталғанын және аймақтық басшылардың бағалауы бойынша Қырымдағы, Краснодар өлкесіндегі туристік маусымның жойылатынын көрсетеді. Ресейлік туристік нарықта жұмыс істейтін туроператорлар 2021 жылдың қысына ерте брондауды ашқан кезде үрдіс байқала бастады. Қазіргі уақытта әлемнің басқа өңірлері үшін бағалау тез өзгеретін жағдайға байланысты мерзімінен бұрын болып табылады.

Әлемнің бірқатар елдерінің үкіметтері Covid-2019-ны жеңу туралы шешімдерінде айтарлықтай дәйекті болды. Африка, Азия, Тынық мұхиты және Таяу Шығыста қаңтар айынан бастап 2020 жылы тағайындалған жерлердің 100%-ында covid-2019-ға байланысты кіру және шығу шектеулері енгізілді. Америкада 92% бағыттар ұқсас шаралар жасады, ал Еуропада бұл үлес 93% құрайды. Ресейде 94% [4].

Талдау шектеу шараларының төрт негізгі түрін анықтады, атап айтқанда: туристер үшін шекараларды толық немесе ішінара жабу, белгілі бір жерге сапарларға шектеулер, рейстерді толық немесе ішінара тоқтата тұру және әртүрлі шаралар, соның ішінде карантин немесе өзін - өзі оқшаулау талаптары, медициналық анықтамалар, жарамсыз деп тану немесе визаларды тоқтата тұру. Көптеген жағдайларда бағыттар жағдайдың дамуына байланысты өздерінің шектеу шараларын түзеткен болатын.

Жағдай қиын. Бірнеше айдың ішінде жаһандық туристік жүйенің қалыптасуы жаппай туризмнен оның нөлге кетуіне көшті. Кейбір комментаторлар апокалиптикалық болжамдар жасаса, басқалары шындыққа жанаспайтын оптимистік және перспективалар қазірдің өзінде қате болып шықты, ал туризм бұрынғы дағдарыстардағыдай қалпына келеді деген жалпы сенім бар. Алайда, covid-2019 туризм саласы үшін әр түрлі және өзгергіш болатындығы туралы көптеген дәлелдер бар.

McKinsey консалтингтік компаниясы оқиғалардың дамуын болжаудың екі сценарийін сипаттады: оп-тимистік, ол бойынша тоқсанға немесе екіге созылған күрт құлдыраудан кейін бірдей күрт қалпына келеді; және пессимистік, эпидемия әлемдік экономиканы бірнеше айға, тіпті тоқсанға тоқтатады және/немесе әр түрлі елдердегі карантиндік шаралар жеңілдегеннен кейін оны екінші толқынмен жабады. Бұл жағдайда сұраныс пен ұсыныстың күйзелісінен туындаған қазіргі дағдарыс жаппай банкроттыққа, уақытша жұмыссыздыққа емес, елдердің активтері мен әл-ауқатының жойылуына, толыққанды қаржылық дағдарысқа айналатын болады. Бұл әлемдік экономиканың құрылымын бұзуы мүмкін [5].

Шағын және орта бизнес әсіресе зардап шегеді деп күтілуде (бұл туризм секторының шамамен 80% құрайды). Бұл бүкіл әлемде миллиондаған өмір сүру көздеріне, соның ішінде депрессияға ұшыраған аймақтардағы жергілікті қауымдастықтарға әсер етуі мүмкін, олар туризмге олардың дамуы мен экономикалық интеграциясын ынталандыру құралы ретінде сүйенеді. Сондықтан ең көп зардап шеккен елдердегі туризм секторына бағытталған қалпына келтіру шараларын қаржылық және саяси қолдау өте маңызды; қалпына келтіру және ынталандыру жөніндегі шаралар халықаралық ұйымдармен үйлестіріле отырып жоспарлануы және жүзеге асырылуы тиіс; туризмді қолдау Зардап шеккен экономиканы қалпына келтірудің және оның іс-қимылының неғұрлым кең жоспарларына енгізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Саркисян Ж.М., Тихонова М.А. Влияние факторов экономической неопределенности на функционирование малого бизнеса // Научное обозрение. Серия 1. Экономика и право, 2020, № 6.
2. Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері (URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid19>)
3. Тихонова М.А., Саркисян Ж.М. Антикризисные сценарии адаптации бизнеса к условиям цифровой экономики / Управление инновационными и инвестиционными процессами и изменениями в условиях цифровой экономики: Сборник научных трудов III Международной научно-практической конференции «Управление инновационными и инвестиционными процессами и изменениями в условиях цифровой экономики», г. Санкт-Петербург, 27-28.10.2020 г. СПб.: СПбГЭУ, 2020.
4. Buklemishev O. Coronavirus crisis and its effects on the economy // Population and Economics, 2020, vol. 4, no. 2, pp. 13-17.
5. Влияние коронавируса COVID-19 на экономику России. TAdviser. URL: https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Влияние_коронавируса_COVID-19_на_экономику_России#.D0.A2.